

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Парасюк М.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Парасюк М.В. Електронні докази у контексті принципів цивільного процесуального права.

У статті розглядаються електронні докази у контексті принципів цивільного процесуального права. Метою є формування концептуальної бази використання інформаційних технологій у цивільному процесі щодо принципів цивільного процесу в їх системному розумінні, при якому враховуватиметься взаємозв'язок і вплив зміни одного на зміну іншого. Це забезпечить раціональне застосування інформаційних технологій, зберігаючи основні засади цивільного судочинства. Об'єктом є правовідносини, що виникають між судом і іншими учасниками процесу, пов'язані з реалізацією принципів цивільного судочинства при використанні інформаційних технологій щодо вирішення цивільних справ. Предмет склали цивільні процесуальні правовідносини у контексті реалізації принципів цивільного процесуального права при використанні інформаційних технологій у цивілістичному процесі. Адаптація цивільного процесу до використання інформаційних технологій проявляється у наявності програмних та рамкових положень, які існують на державному та міжнародному рівні у відповідності до нормативної бази європейської інтеграції України. Вказано, що електронний доказ не повинен обов'язковою ознакою бути оформлений у документарному вигляді. Електронні докази повинні бути виділені як самостійний вид доказів з огляду на їх специфічні риси. Критерії допустимості електронних доказів повинні бути визначені щодо специфіки у відповідності до існуючих критерії доказів. Позитивним прикладом регулювання електронних доказів є Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо механізмів онлайн вирішення спорів у цивільному та адміністративному судочинстві, прийняті у 2019 році, які встановлюють правові норми щодо електронних доказів і забезпечують найбільш оптимальну версію використання у площині цивільного процесу. Розглянуто валив принципів змагальності, диспозитивності, гласності, незалежності, доступності

щодо електронних доказів. Зазначено, що враховуючи системний характер принципів цивільного процесу, крім названих вище, деякої трансформації будуть піддаватися й інші принципи.

Ключові слова: інформаційні технології, змагальність, диспозитивність, доступність, критерії доказів, незалежність, суд.

Parasyuk M.V. Electronic evidence in the context of the principles of civil procedural law.

The article examines electronic evidence in the context of the principles of civil procedural law. The goal is the formation of a conceptual basis for the use of information technologies in civil proceedings in relation to the principles of civil proceedings in their systemic understanding, which will take into account the interrelationship and impact of one change on another change. This will ensure the rational use of information technologies, preserving the basic principles of civil justice. The object is the legal relations that arise between the court and other participants in the process, related to the implementation of the principles of civil justice when using information technologies to resolve civil cases. The subject was civil procedural legal relations in the context of implementing the principles of civil procedural law when using information technologies in the civil process. The adaptation of the civil process to the use of information technologies is manifested in the presence of program and framework provisions that exist at the state and international level in accordance with the regulatory framework of the European integration of Ukraine. It is indicated that the electronic proof should not necessarily be issued in documentary form. Electronic evidence should be distinguished as an independent type of evidence due to its specific features. The criteria for the admissibility of electronic evidence must be determined in terms of specificity in accordance with the existing evidence criteria. A positive example of the regulation of electronic evidence is the Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on online dispute

resolution mechanisms in civil and administrative proceedings, adopted in 2019, which establish legal norms regarding electronic evidence and ensure the most optimal version of use in the civil process. The principles of competitiveness, dispositive, transparency, independence, and availability of electronic evidence were considered. It is noted that, taking into account the systemic nature of the principles of the civil process, in addition to the ones mentioned above, other principles would undergo some transformation.

Key words: information technologies, competition, dispositive, availability, evidence criteria, independence, court.

Постановка проблеми. Сфера впливу комп'ютерної техніки не оминула і цивільне процесуальне право. Саме ступенем її впливу на цивільне процесуальне право обумовлено актуальність теми дослідження. По-перше, один із аспектів розвитку доказової діяльності ґрунтується на введенні нових видів доказів у рамках цивільного судочинства. Очевидно, що у формуванні даних доказів неабияку роль відіграють сучасні джерела інформації. Тому в плані теорії та практики інтерес представляє питання про можливість використання цих носіїв як допустимим джерел у всіх видах юрисдикції. Прагнення відобразити тенденцію сьогодення змушує законодавця розширювати перелік засобів доказування.

Мета дослідження полягає у вивченні електронних доказів у контексті принципів цивільного процесуального права.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженням електронних доказів в цивільному судочинстві займалися: О.Ю. Гусева, А.Ю. Каламайко, О.М. Лазько, Н.В. Мисник, Н.О. Пронь, Ю.С. Павлова, С.А. Чванкіна, С.О. Чорний, А.С. Штефан та інші вчені. Розвиток інформаційних технологій вимагає проведення наукових досліджень з метою підвищення ефективності цивільного судочинства.

Виклад основного матеріалу. Масштабна війна в Україні дає змогу, а місцями і змушує учасників судового процесу на вільних від збройних конфліктів територіях по-новому оцінити можливості, що надає підсистема «Електронний суд», яка є складовою частиною Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Законодавче закріплення електронних доказів як засобів доказування є своєчасним прогресивним кроком, особливо в тих умовах, в яких Україна перебуває вже тривалий час [1, с. 93].

Серед завдань реформування правосуддя можна виділити: створення екосистеми цифрового судочинства; використання цифрових платформ роботи з даними; підвищення ефек-

тивності судової системи, посилення доступу до правосуддя; перехід до системи, яка забезпечує постійний доступ до правосуддя; відкритість та гласність судочинства; оптимізація способу доступу до інформації про діяльність судів.

Адаптація цивільного процесу, що відбувається зараз, до використання інформаційних технологій виявляється в наявності програмних і рамкових положень, які існують на державному та на міжнародному рівні.

Рада Європи у 2019 році ухвалює Керівні принципи використання електронних доказів у цивільному та адміністративному судочинстві [2]. Цей документ містить визначення електронного доказу та метаданих як інформацію, що дозволяє встановити джерело та простежити історію доказу, включаючи дату та час, та встановлює регулювання їх збору, вилучення, передачі, зберігання, архівування, значущості та достовірності, не відносить електронні докази до якогось іншого виду доказів, прирівнюючи їхню юридичну силу з письмовими доказами, встановлюючи критерії, необхідні для використання електронних доказів у цивільному судочинстві.

Принципи, що належать до доказів: право бути вислуханим, диспозитивність та рівність – тут проявляються у повному обсязі. Змагальність відбиває також і власний подальший розвиток.

Проблемою для вчених, які проводять дослідження електронних доказів, стало поняття «електронного документа» у законі «Про електронні документи та електронний документообіг» [3]. Велика кількість досліджень змішують дані поняття, намагаючись аналізувати електронний доказ як електронний документ.

Не повинно викликати суперечок те положення, що вимоги до «матеріального оформлення» електронних документів мають бути встановлені, такі вимоги містяться у великому блоці під назвою «електронні документи». У той самий час цей блок не можна плутати безпосередньо з електронним документом як електронним доказом.

Нормативне визначення «електронних доказів» закріплене у частині 1 статті 100 Цивільного процесуального кодексу України в якому передбачено, що «електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, включаючи, електронні документи (текстовий документ, графічне зображення, плани, фотографії, відео- та звукозапис), веб-сайти (веб-сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних [4, с. 65].

На нашу думку, електронний документ не є синонімом електронного доказу. Електронні докази є ширшим поняттям, що включає елек-

тронні документи, але не обмежуючись ним. Електронний документ є одним із видів електронних доказів, який, відповідно, має власні риси та власні вимоги за критеріями допустимості. Втім, це не заважає існувати й різночитанням у визначенні самих електронних доказів. Деякі автори йдуть ще далі і запитують, чи взагалі є електронний доказ таким, щоправда, у термінах електронного документа. Теза про необхідність роздрукування електронного документа для власноручного чи нотаріального посвідчення має місце, тільки він відноситься саме до електронного документа, а не до електронного доказу [5, с. 144].

Концептуальною основою використання інформаційних технологій є вдосконалення доказового права, у тому числі шляхом виділення електронних доказів як окремий вид. Мета адаптації цивільного процесу до інформаційних технологій полягає в тому, щоб максимально подолати розрив у розвитку цих двох явищ, зробити цю адаптацію універсальною для подальшого прогнозованого технологічного розвитку. Принципово важливим буде не актуальна, а саме перспективна можливість розвитку технологій. Як мінімум, вже зараз можуть виникати питання щодо того, як оформити інформацію про належність NFT (унікального виду криптографічних токенів, який не може бути обмінний або заміщений іншим тією чи іншою особою).

Існуючі технології передбачають не лише якийсь статичний набір інформації, яка розглядатиметься як доказ, а й динамічну інформацію.

На сьогоднішній момент неможливо навіть припустити обсяг і спрямованість спорів, які можуть виникати у зв'язку з подібними дослідженнями, тим більше доказами, які повинні використовуватися для вирішення цих спорів.

Є. Рязанцев зазначає, що нормативно-правове регулювання електронних доказів є синонімом із поняттям цивільно-процесуальним регулюванням електронних доказів та базується на двох основних способах застосування дозволі та зобов'язанні. Не менш важливим фактом є поступова інтеграція національного законодавства України до європейської правової сім'ї, а значить і поняття та процеси пов'язані з електронними доказами теж будуть розгалужуватись [6, с. 31].

Існує досвід США щодо моделювання віртуальної реальності, щоправда, у галузі кримінального процесу. Тому дотримуємося думки, згідно з якою концептуальна основа полягає в тому, що електронні докази мають стати самостійним видом доказів, у тому числі, щоб мати можливість вирішувати суперечки, пов'язані з інформаційними технологіями, у незвичній для сучасного стану розвитку доказового права формі.

Електронна інформація, що має доказове значення має специфічні риси. Вчені розглядають критерії електронних доказів і метаданих як супутні явища, проте не уподібнюють електронні докази електронному документу.

Найбільший інтерес має підхід, що розкриває «широке значення» електронних доказів, який практично ідентичний Керівним принципам Ради Європи 2019 року. Даний підхід є найбільш виправданим, оскільки максимально широко охоплює будь-які електронні докази, які можуть бути представлені в процес з урахуванням нинішнього та перспективного розвитку технічної складової. Широке використання електронних доказів призведе до втрати сенсу принципу безпосередності та необхідності існування принципу «електронної безпосередності».

Досі не вироблено єдиної думки щодо правової природи та сутності електронних доказів. Нинішній виток наукової дискусії властивий домінуванням позиції, згідно з якою електронні докази, в силу специфіки, можуть об'єднувати всі існуючі види доказів. Продовжувати тему щодо видів електронних доказів варто, мабуть, з думки про початкову спірність позиції, за якою необхідно визначити перелік електронних доказів.

Багато вчених пропонують виділити окремі види електронних доказів. Деякі пропонують включити до нього інформацію із сайтів публічних органів; електронні повідомлення; SMS та повідомлення з месенджерів; аудіо- та відеозапис, цифрове фотозображення. Інші додають до них інформацію, що зберігається на блокчейн. Треті вказують на види електронних доказів, вироблені у судовій практиці: документи, отримані за допомогою електронного зв'язку, та за допомогою Інтернету; електронні документи та зразки документів, підписані електронним підписом; аудіо та відео на електронних носіях.

Спірність цієї позиції криється відразу у двох вимірах: вона не враховує можливості виникнення нових технологій, відповідно, швидко втратить актуальність; вона продиктована прикладним характером досліджень, не враховує різноманіття форм використання електронних доказів у доказовій діяльності та загалом у судовому процесі. Велика кількість досліджень конкретних видів електронних доказів проходить знову таки під ухилом їх миттєвого застосування.

Крім того, дослідження проводяться в основному на технологіях, які вже зараз не викликають величезної кількості питань, будь то, наприклад, електронний документ, аудіо запис чи листування по e-mail або інформація з Інтернет-сайтів. Цей перелік необхідно залишити відкритим.

Збереження закритого переліку засобів доведення змусить правозастосовника співвідносити

кожний електронний доказ із уже наявними. Питання допустимості знову занурює у область, що вже висвітлюється, яка розглядає допустимість електронного документа із застосуванням електронного підпису та нотаріального засвідчення або експертного висновку.

Як основний результат з цієї проблематики варто зазначити те, що широка палітра інформаційних технологій, які можуть бути використані як засіб доведення, не дозволяє встановити будь-які універсальні критерії допустимості всіх інформаційних технологій. Тому критерії допустимості повинні бути визначені стосовно кожної конкретної технології. Інакше кажучи, необхідно створення єдиної теорії оцінки електронних доказів.

Підсумком досліджень прикладного характеру є констатація факту пропуску в законодавстві, який не дозволяє судам об'єктивно розглянути справу, оскільки суди або взагалі не долучають такі докази, або приносять їхню силу. Робиться висновок про те, що рішення суду не повинно ґрунтуватися виключно на електронних доказах.

Наведені вище фактичні проблеми розгляду спорів із застосуванням електронних доказів призводять до кумулятивного порушення реалізації принципів: диспозитивності – у реалізації процесуальних прав за поданням доказів, що обґрунтовують свою позицію; рівності – оскільки суд може не прийняти електронний доказ в одному випадку, але ухвалити в іншому; справедливості – оскільки поза врахуванням електронного доказу суд може ухвалити неправильне рішення; змагальності відразу у двох проявах – з огляду на незрозумілу перспективу розподілу тягаря доказування через відсутність можливості подати доказ у неелектронному вигляді, порушення права бути вислуханим через відмови судом від долучення електронного доказу.

Постає питання визначення критеріїв допустимості електронних доказів, яке увінчується відсутністю технічних компетенцій. Крім цього, позиція поділяється знову на цьому етапі: необхідність встановлення самостійних критеріїв допустимості конкурує з позицією, що критерії вже сформульовані в судовій практиці, які знову більш властиві електронним документам. На сьогодні у теорії цивільного процесу, не зважаючи на законодавче визначення, існує невизначеність у розумінні термінології електронного доказу, його природи, видів, критеріїв їхньої допустимості.

Можна констатувати, що всі перелічені аспекти перебувають у невизначеності щодо правового регулювання при випереджаючому характері правозастосовної практики, проте намічаються деякі тенденції у регулюванні: широке

розуміння електронних доказів; їхня особлива природа, яка не дозволяє зарахувати до вже існуючого виду доказів, оскільки в перспективі не всі електронні докази можуть бути представлені в документарній формі; перелік видів електронних доказів має бути відкритим; критерії їхньої допустимості повинні бути визначені під їх специфіку.

Як концептуальну основу варто зазначити, що положення Керівних принципів Ради Європи 2019 року, як нам здається, цілком відповідають цим тенденціям, у зв'язку з чим пропонується провести реформування вітчизняного законодавства, щоб воно відповідало цьому документу у ключі до питань використання електронних доказів (п. 6–9), їх збору, вилучення та передачі (п. 10–16), зберігання та забезпечення їх збереження (п. 25–27), архівування (п. 28–30).

Об'єднуючий характер інформаційних технологій, так чи інакше, призводить до необхідності уніфікації законодавства з метою полегшення міжнародного співробітництва у цьому шляху [7]. З урахуванням цих положень, якщо всі висловлені раніше моменти, які негативно впливають на цілу низку принципів цивільного процесу, будуть вирішені, то їх реалізація, що відповідає сучасному стану суспільства, буде забезпечена. Залишається лише одне питання – незалежність суддів.

Зважаючи на відсутність технічних навичок, суддя та сторони будуть змушені звертатися за допомогою до технічного фахівця, щоб він допоміг суду витлумачити фактичний зміст електронного доказу. У той же час, вже існуючі правові статуси експерта та фахівця якраз і повинні, в силу свого призначення, виконувати цю функцію. Відступ від принципу незалежності суддів у його абсолютному вираженні не порушуватиме сучасних тенденцій оптимізації цивільного судочинства.

Проте варто враховувати інший ризик – схильність суддів беззастережно довіряти експертним висновкам. Як альтернативна можливість концептуальної основи, що зачіпає принцип незалежності суддів у контексті електронних доказів, зазначений у Керівних принципах Ради Європи 2019 року «засвідчувальний центр» може послужити якщо не універсальним, то тимчасовим інструментом для забезпечення перевірки автентичності електронних доказів, а також забезпечення інформаційної безпеки [8].

Поступове здобуття юристами технічних знань дозволить змінити цю схильність суддів у питанні тлумачення електронних доказів, що вплине на зміцнення принципу незалежності суддів. Але варто розуміти, що оволодіння технічними навичками, які дозволяють самостійно «залізити» в код і перевірити зміст електронного документа, не відбудеться миттєво. Водно-

час ігнорування будь-якої із запропонованих вище тез закономірно призводить до порушення низки принципів. Верховний Суд зазначає, що електронні докази повинні оцінюватися так само, як і інші види доказів, зокрема, щодо їх прийнятності, автентичності, точності та цілісності. Обробка електронних доказів не повинна бути невідповідною для сторін або надавати несправедливу вигоду одній із них [9].

Висновки. Принцип незалежності суддів, обмежуючись у реалізації через незрозумілий для судді доказ, при тому, що він не звертатиметься до допомоги фахівця в будь-якому процесуальному статусі, неминуче призведе до того, що суддя просто не прийматиме електронні докази.

Актуальний стан регулювання електронних доказів у цивільному процесі негативно впливає на принцип диспозитивності. Як зазначалося вище, відсутність власного регулювання критеріїв допустимості електронних доказів може призвести до неможливості чи недоцільності подання до суду електронних доказів.

Відповідно, негативний ефект має принцип змагальності. У більш точному вираженні можна навіть говорити про порушення права бути вислуханим через відмову судом до прийняття електронних доказів. Крім того, відсутність чітких критеріїв та відносна неможливість прогнозування, які докази будуть прийняті та враховані в процесі, не лише порушує принцип змагальності, а й принцип рівності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кондрат'єва Л.А. Електронні докази в цивільному судочинстві в період воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 90–93.
2. Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо механізмів онлайн вирішення спорів у цивільному та адміністративному судочинстві. URL: <https://rm.coe.int/online-dispute-resolution->

[in-civil-and-administrative-court-proceeding/1680a41583](https://rm.coe.int/online-dispute-resolution-in-civil-and-administrative-court-proceeding/1680a41583).

3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 852-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/851-15>.
4. Васильєва-Шаламова Ж.В., Ковальчук І.А. Електронні докази в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 64–68.
5. Сафонова Т.Р., Моїсеєнко Д.М. Електронні докази як засіб доказування в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія право*. 2022. Випуск 71. С. 141–145.
6. Рязанцев Є. В. Нормативно-правове регулювання електронних доказів у цивільному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74). № 2. С. 26–32.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації: Закон України від 01.12.2022 р. № 2801-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20#n2>.
8. Yesimov, S., & Borovikova, V. (2023). Methodological foundations of information security research. *Social and Legal Studios*. 2023. № 6 (1). P. 49–55.
9. Постанова ВС від 03 серпня 2022 року у справі № 910/5408/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078971?fbclid=IwAR13a76bK3YJ5dF_Qu8QqxiDpP9KX5tMsySu49uOnQFd1-BAuEplloanKcgs.